

Col·laboració 1€

SANT CARLES
CENTRE PÚBLIC DE FORMACIÓ DE PERSONES ADULTES
O N T I N Y E N T

boca

Butlletí Oficial del Centre d'Adults

Dossier

Especial

maig
Núm. 17
2014

Taller de Dansa Valenciana

Foto: Quinto

curs 2013 - 2014

C/ Maïans, 53. Ontinyent 46870 Tel. 962919225 Fax 962919226 c-electrònic: 46019325@centres.cult.gva.es

CENTRE PÚBLIC
SANT CARLES
DE FORMACIÓ DE
PERSONES ADULTES
ONTINYENT

XII Trobada d'Escoles de Dansa Valenciana

col·laboren

in-cimbales-hiblatoms

Colla de Campaners d'Ontinyent

DISSABTE 3 MAIG 2014

17:30- PORTA CPFPA SANT CARLES
18:00- PLAÇA SANT DOMINGO
ONTINYENT

18:00- PLÇA SANT DOMINGO
17:30- PORTA CPFPA SANT CARLES
DISSABTE 3 MAIG 2014

EDITORIAL

Continuem, des del CPFPA Sant Carles, editant en el BOCA els dossiers especials sobre dansa valenciana. Aquests dossiers van a càrrec del Taller de Dansa de l'Escola, cosa que ens alegra perquè estem segurs de la seua importància i transcendència per al present i per al futur, sempre que siga per a mantindre la dansada popular d'Ontinyent.

El Taller de Dansa Valenciana del CPFPA Sant Carles es fa càrrec d'aquest especial però tots els articles, material gràfic i treball d'investigació són responsabilitat i mèrit exclusiu dels quatre autors que signen en la presentació del treball que hi figura a la pàgina 2 d'aquest BOCA que és ja el número 17.

Enhorabona a tots el que l'han fet possible.

Vicent Terol i Calabuig

Director del CPFPA Sant Carles d'Ontinyent

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

PRESENTACIÓ DEL TREBALL I AGRAÏMENTS

El taller de Dansa Valenciana del Centre de Formació de Persones Adultes Sant Carles d'Ontinyent, té com un dels seus objectius, escriure sobre aspectes de la nostra cultura i sobre tot, els relacionats en tot allò que es treballa i es mostra al llarg de l'any: *dansà*, balls valencians i balls processionals que s'han recuperat a Ontinyent i que es mostren al públic en esdeveniments importants.

Aquest curs hem triat com a temes:

En primer lloc, continuar perfeccionant **la Dansà**, ja que va ser el punt d'eixida pel qual es va consolidar el Taller, i dins d'aquest punt, ampliar la informació sobre la **treta de dansa** i **alguns dels fandangos**, tal com ens els van ensenyar gent experta.

I en segon lloc, seguint la línia del curs passat, tractar **La Dansa de La Mort**, com a part de la gran representació del Cant de la Sibila.

Volem agrair la informació que ens ha facilitat Francesc Tortosa pel que fa a l'adaptació de la música i lletra de la Dansa de la Mort, com la d'aquells membres del taller, que per la seua experiència i anys de treball ens han aportat una informació valuosa i per tant tenen el nostre reconeixement. També volem agrair a tots aquells que, mitjançant els seus estudis i publicacions, ens han facilitat informació valuosa per al nostre estudi i debat.

Per últim agraïm, sincerament, al CPFPA Sant Carles, la publicació d'aquest treball.

Maria Mira

Rafa Cantavella

Rafael Ballester

Cecilia Calabuig (Monitora del Taller de Dansa Valenciana del CPFPA)

VOLEU DANSAR?

Com en cursos anteriors, el Taller de Dansa Valenciana vol continuar ampliant la informació sobre **la Dansà**, com a manifestació folklòrica popular ballada més antiga i característica de les nostres comarques i patrimoni cultural del poble valencià.

“La Dansà no és un ball lliure ni espontani sinó un ball ritual des del seu començament fins al final”, “es l’acumulació de ritmes i melodies que han anat configurant el ball que ens trobem en cada poble”, (Salvador Mercado). Designa una comitiva o processó amb parelles dirigida per una balladora que fa de cap i un ballador que s’encarrega d’obrir el ball fent de mestre de cerimònia.

En el cas concret del nostre poble, és sens dubte la demostració que amb més freqüència es veu recorrent els carrers i places dels diferents barris de la població, per commemorar algun Sant o festa important. Prova d’això són les dansades en què al llarg del l’any podem participar: pel **gener** Dansà de Sant Antoni; pel **març** la de Sant Josep; pel **juny** la de Sant Pere; pel **juliol** la Partida del Pla; pel **setembre**, la del Crist de l’Agonia; la del Camí dels Carros, coincidint amb la Mare de Deu d’Agres i la de Sant Rafel; pel **octubre**, 9 d’octubre, la del LLombo; pel **novembre**, la de Sant Carles i en **desembre**, la dansà de la Puríssima.

Aquesta manifestació de ball i música, tan popular i reconeguda a Ontinyent, ha estat el principal motiu pel qual el Taller té un especial interès per ampliar la informació sobre el tema, basant-se en textos bibliogràfics i l’experiència i coneixements de balladors i balladores.

Aquest curs hem triat, com a punt d’ampliació, una exposició teòrica i gràfica de:

- **L'eixida o treta de dansa** com a primera part de la seua estructura, ja que és la que organitza la desfilada.
- Descriurem **la cadena**, tal com es balla a Ontinyent. És una variació molt generalitzada que permet ballar formant una espècie d’entrellaçat en la qual s’intercanvien balladors i balladores de diferents quadres.
- El **final de la dansà**: quadre o parella que acaba el ball i també del quadre que va al final.

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

3. Segona balladora del primer quadre.

4. Segona balladora primer quadre.

COM S'ORGANITZA UNA DANSADA? L' EIXIDA O TRETA DE DANSA

Un dels fets més interessants, que encara es conserven i que caracteritzen hui la dansa al carrer d'Ontinyent, és la presència de les dues persones que organitzen la desfilada: el mestre de cerimònia i la cap de dansa, càrrecs que van ser retrobats en els darrers anys 80 ja que s'havien perdut en els 60 i 70.

Va ser al segle XV quan es va introduir en la dansa el **Mestre de Cerimònia**, tal i com s'havia fet a tot Europa central, per tal de ressaltar el ritme solemne i cerimoniós del ball. El **mestre de cerimònia** tradicionalment ha estat sempre una persona de reconegut prestigi, escollida d'entre els dansadors, per la seua vàlua i la seua influència sobre el grup.

És el primer a dansar i se situa d'esquena a la direcció en què ha d'avançar *la dansà*. És qui marcarà el pas i qui anirà traient a ballar totes les dansadores, una a una. Els fa fer les primeres voltes, sempre cerimonials i les lliura solemnement al dansador que els pertoca, el qual està situat a la part de fora i des d'allí s'incorporarà Abans, però, aquest dansador, en senyal d'agraïment i respecte, saluda el mestre de cerimònia amb un gest de cortesia.

Així s'hauria de fer amb totes les parelles que tenen ballador. Cal destacar que el mestre de cerimònia no solia ballar pel seu càrrec de vigilància del correcte desenvolupament de l'acte. Actualment però, sí que s'incorpora a *la dansà* amb la respectiva parella.

La treta de la dansada o eixida serveix per a formar *la dansà* i col·locar-se al lloc on es ballarà. Comença en pas de dansa plana. La música en l'eixida és a ritme de tabal i *postisses* i el toc de la dolçaina marcarà la primera volta que el mestre de cerimònia i la cap de dansa faran un enfront l'altre. La melodia que sona és una peça de més curta interpretació i que a Ontinyent té ritme propi que s'anomena L'Eixida. L'altre paper important en el desenvolupament correcte de la dansà és "**la de cap de dansa**". És la primera dona que trau el mestre de cerimònia, i és la que encapçala la dansada, tot formant part de la primera parella i/o del primer quadre. En les dansades ha de ser la més experimentada.

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

5. Primer quadre format.

Començarà a ballar enfront d'ell, en pas pla i amb el peu que marca el mestre, com si es mirara en un espill, fins que sona la dolçaina, moment en què es fa la primera volta i després, en pas pla, el mestre de cerimònia, la desplaçarà cap a la seua esquerra, deixant-la d'esquena a la direcció de *la dansà*. Tot seguit la cedeix solemnement al seu dansador, com hem descrit abans.

La "Cap de dansa" anirà al llarg de tota la dansada d'esquena al recorregut i de cara a la resta de balladors, ja que té com a missió primordial, conduir i dirigir la dansada. Anirà sempre a la part dreta del carrer, mirant en el sentit de com avança *la dansà*.

Quan el mestre de cerimònia acaba amb la primera parella, farà el mateix amb la segona dona que traurà a ballar, la qual anirà tota *la dansà* de cara al carrer, sempre i

quan forme part del quadre de la cap de dansa. El seu dansador farà el mateix acte de respecte que hem exposat abans i s'incorporarà amb la seua balladora al quadre. I així, successivament, el mestre anirà traient les dansadores fins al final.

Si es tracta d'una dansa en parelles, totes les dones han d'anar d'esquena. Una dansada ben organitzada hauria de fer que tots els que participen portaren el mateix ritme en els moviments en peus i braços, de manera que es veïés com s'obri la desfilada quan els peus drets de les dones marquen el pas cap a fora, i com es tanca quan els peus esquerres de les dones marquen el pas cap a dins. Com és un ball en espill, els balladors seguiran el ritme. Això fa que la solemnitat i l'elegància de la dansada arribe a ser una manifestació magnífica.

En acabar "La Treta", el ball segueix una sèrie d'evolucions més o menys complicades, intercalades dins de l'anomenat "pas pla", el qual és aprofitat per avançar al llarg del carrer o al voltant de la plaça. Les diferents evolucions que reben noms específics a Ontinyent són conegudes com a **fandangos** (cara, creu, esquena, espill..) nom que també s'aplica al conjunt de melodies de la dansa, i en tenim quatre que són pròpies. Representem gràficament la treta tal com hem explicat i fem a Ontinyent.

6. Segon quadre, primera balladora.

Treta de dansa

Els balladors i balladores esperen que comence la dansada, amb la treta de la primera balladora.

1. LA CAP DE DANSA

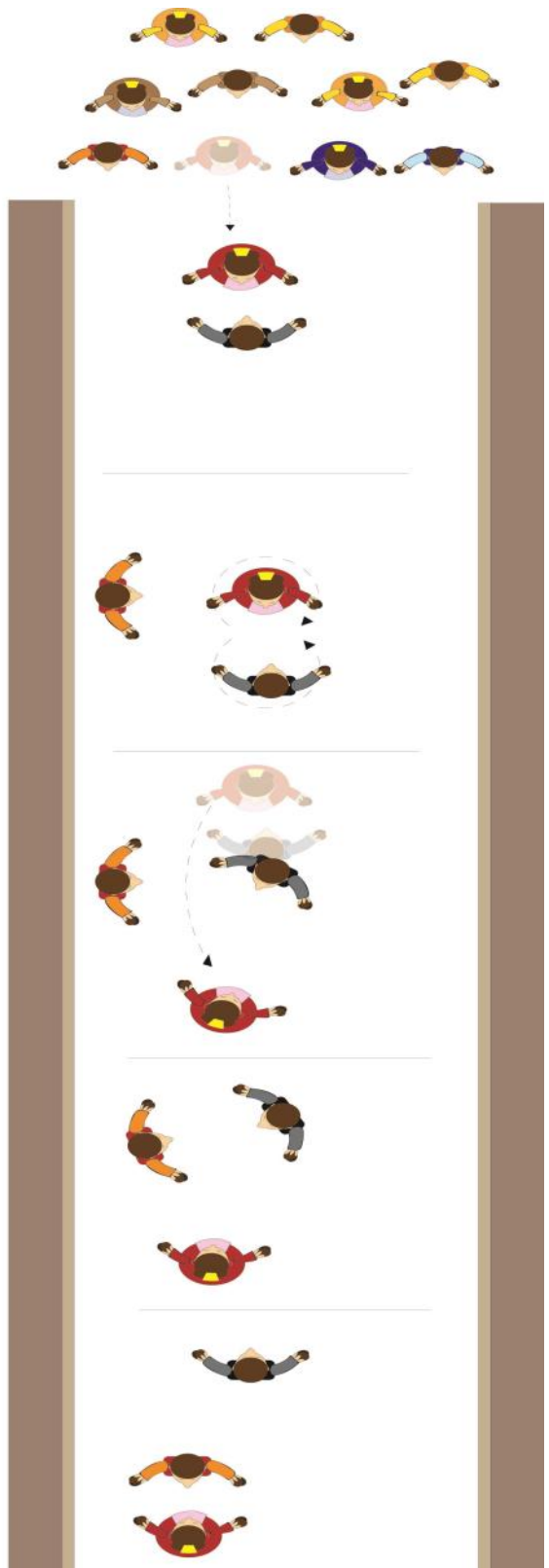
S'inicia la treta amb el mestre de cerimònia al mig del carrer i comença a ballar amb pas pla entrant la cap de dansa, la qual ballarà amb el Mestre en espill.

2. Sona la dolçaina i fan una volta, acostant-se el ballador, sempre per fora, per la part de la voreira.

3. En pas pla, el Mestre de cerimònia desplaça la cap de dansa cap a la seua esquerra. La cap de dansa anirà sempre d'esquena a la direcció de la dansa.

4. Quan acaba de sonar la dolçaina, el ballador saluda el Mestre de cerimònia.

5. El ballador es col·loca davant de la seua balladora i s'incorpora al ball en pas pla i espill. El Mestre de cerimònia es gira per a traure la segona balladora.

6.

SEGONA BALLADORA DEL PRIMER QUADRE

En pas pla, el Mestre de cerimònia gira a buscar la segona balladora, la qual entra al mig del carrer incorporant-se a *la dansà* en pas pla.

Anirà tota *la dansà* de cara.

7. Sona la dolçaina (de treta de dansa), fan una volta i s'acosta el seu ballador, sempre per fora, per la part de la vorera.

8. El mestre la situarà cap a la seua dreta.

9. Quan acaba de sonar la dolçaina, el segon ballador saluda el mestre.

10. El ballador se situa davant de la seua balladora seguint el seu pas en espill. Anirà tota la dansada d'esquena.

Així es configura el primer quadre.

El Mestre de cerimònia tornarà a girar-se i traurà una altra balladora

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

EL FANDANGO LA CADENA

El fandango la cadena es pot considerar una adaptació del fandango de cara, en què participen més d'un quadre. És una evolució o figura que té forma de trenat.

A toc de dolçaina, les parelles que formen el quadre comencen a ballar de la mateixa manera que el fandango de cara, en què la primera volta es fa en el lloc amb la parella, després es creuen i es torna a fer una volta, també amb la parella.

Però, quan s'està ballant el fandango, la cadena, després de la segona volta, es farà una altra volta i mitja per canviar de parella. En la majoria dels casos el canvi serà amb el ballador d'un altre quadre, amb el qual tornarem a creuar-nos de cara, es farà la primera volta i una segona volta i mitja per a situar-se enfront de l'altre ballador de l'altre quadre. Així es fa fins que deixe de sonar la dolçaina, moment que desfarà el camí fet i caldrà tornar pel mateix lloc pel qual s'ha anat.

Representació gràfica a la pàgina següent:

La Cadena

Quan sone la dolçaina, es fa una volta en el lloc.

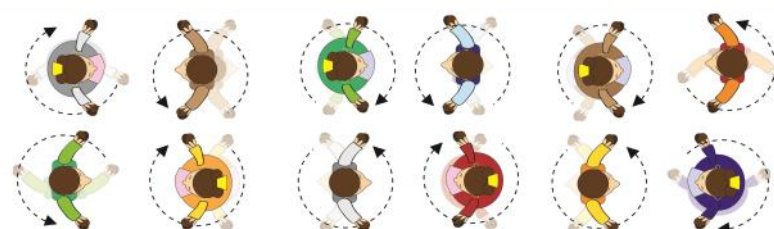
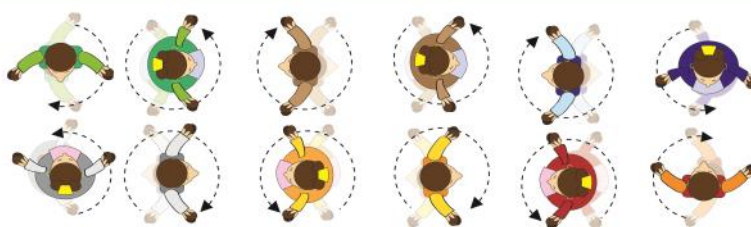
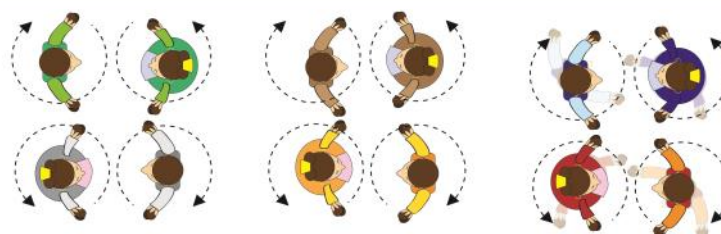
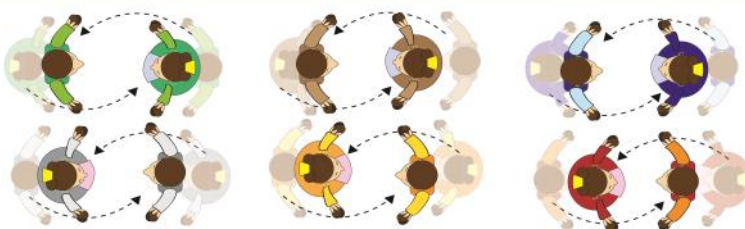
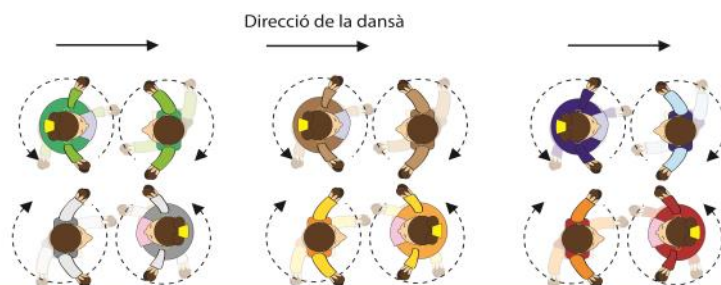
2. Creuament amb la parella

3. Volta amb la parella

4. Volta i mitja i canvi de parella

5. Creuament amb l'altra parella

6. Volta i mitja i canvi de parella, fins que finalitze el fandango

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

FINAL DE LA DANSA DEL PRIMER QUADRE

Com hem començat parlant de la treta i del primer quadre, afegim que tant aquest com tots els que arriben al final, ballen un "fandango" d'acomiadament. L'evolució o figura que representaran serà la que acorden els dansadors del quadre o la parella.

Quan deixa de sonar la dolçaina del fandango ballat, els dansadors acabaran amb pas pla i després abandonaran *la dansà* amb la parella.

ACABAMENT EN PAS DE DANSA

Respectant el protagonisme de l'últim fandango ballat dels dansadors que acaben, el quadre que continua no farà la volta quan sona la dolçaina. Aquests dansadors aniran creuant-se amb pas pla, com el fandango de cara però sense voltes, donant a aquesta evolució un caire solemne i cerimoniós.

Açò també pot ballar-se com un fandango més.

[1]

Dansa d'Ontinyent

[Dansà]

Dolçaina en Sol

De "Bells populars d'Ontinyent i Cercavies"
Còpia de Ximenes i Sabat "El Regal"

[Eixida]

[Fandango I]

[2]

Dansa d'Ontinyent

[continuació]

[Fandango III]

Acabament en pas de dansa

1. Inici

Per respecte al quadre que finalitzarà *la dansà*, ballant el seu últim fandango, el quadre que va darrere farà el fandango de cara en pas pla, sense voltes.

2. Creuament amb la parella

Quan sone la dolçaina, sense fer volta i en pas pla, es creuen en la parella, després de quatre passos.

La dona va sempre per dins del quadre.

3. Canvi de parella

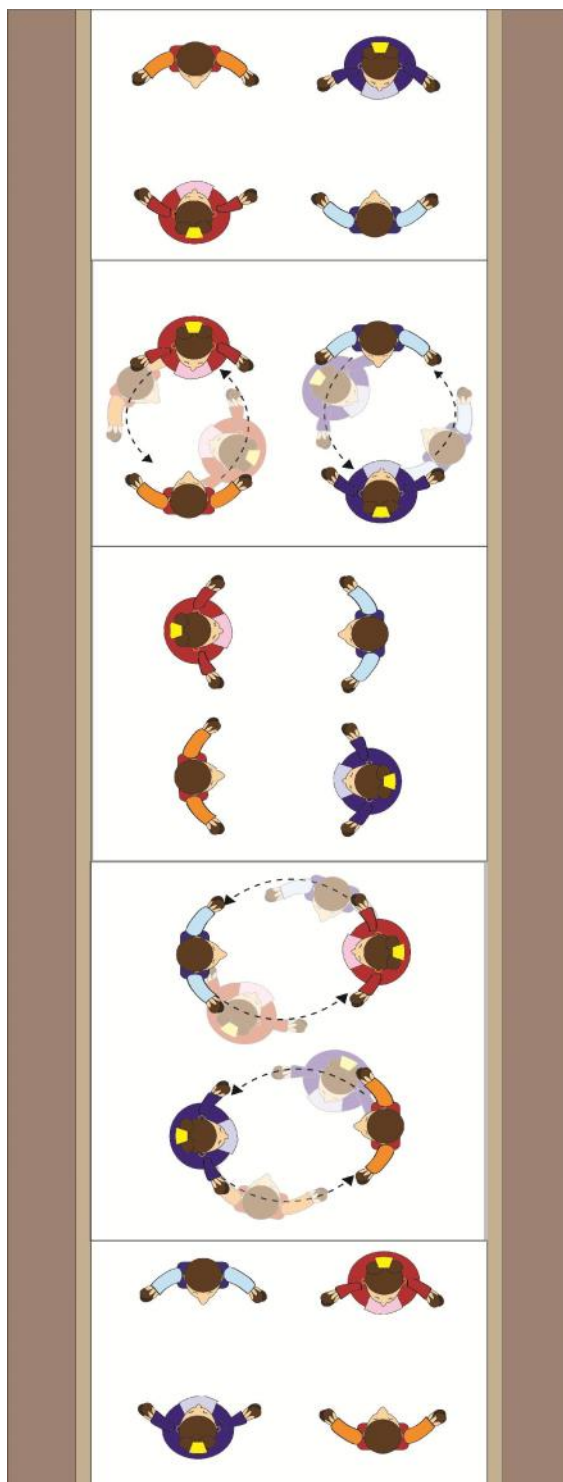
Al cinquè pas, es giren els balladors i les balladores per a canviar de parella.

4. Creuament amb l'altra parella

Les noves parelles tornen a creuar-se ballant quatre passos plans, sempre mirant al ballador, i anant les dones per dins com en el punt 2

5. Gir i Canvi

Al cinquè pas tornen a girar-se. Canvi de parella i es trobaran amb el seu ballador. Així es repetirà fins que s'arribe al lloc inicial i s'acabe la melodia del fandango.

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

LA DANSA DE LA MORT

La Dansa de la Mort és un concepte al·legòric medieval que expressa el poder igualador de la mort. És un gènere literari, coreogràfic i espectacular que naix, arreu d'Europa, probablement cap al s. XIV, i que, amb gran varietat de formes i maneres, i mitjançant un conjunt de balls, melodies, textos i representacions de caràcter religiós com també profà, provaven de mostrar al públic, majoritàriament il·letrat, aspectes diversos del fet de la mort.

Les composicions literàries sobre aquest assumpte descriuen els representants de les diverses classes socials que confessen, instats per la mort, els seus pecats. Aquest argument té un aspecte religiós – la caducitat de les coses terrenals i la importància de la vida eterna, que cal estar preparat per a morir cristianament- i un aspecte social- l'atac satíric contra persones i institucions, en fer que tots caiguen morts, amb independència de l'edat o la posició social, pel poder igualador de la mort.

Reproducció de la pintura que representa la Dansa de la Mort al convent de Sant Francesc de Morella.

La biblioteca de l'Abadia benedictina de Montserrat (Barcelona) guarda com a primer volum del seu fons manuscrit, el còdex que actualment és conegut com **Llibre Vermell**, denominat així pel color de les seues cobertes de vellut vermell. Està escrit en cal·ligrafia gòtica de finals del s. XIV i el propòsit del seu contingut era entretenir amb càntics i danses als peregrins que arribaven a l'Abadia. El cançoner montserratí acaba amb un cant sobre la mort. Aquest cant és el que ens atrau amb més atenció, ja que està en concordança amb el tema de les Danses de la Mort, que es desenvolupen sobre tot al voltant del s. XIV en la literatura europea.

El més curiós de la Dansa de la Mort del Llibre Vermell és que està en relació directa amb una altra representació trobada al **Convent de Sant Francesc de Morella (Castelló)**. La música la retrobem, segurament portada per algun monjo des de Montserrat, en les pintures murals del Monestir de Morella on en la seua sala capitular hi ha uns frescs amb un *contrafactum* musicat, amb notacions quadrada gregoriana amb la mateixa melodia montserratina i la representació figurativa d'aquesta Dansa de la Mort, en què trobem personificats a cadascú dels estaments socials. Són doncs, els dos únics exemplars que trobem en la Península d'aquesta particular Dansa de la Mort, que comparteixen melodia.

LA DANSA DE LA MORT A ONTINYENT

En el cas de la Dansa de la Mort d'Ontinyent, representació dins del Cant de la Sibila, es conjuguen els cants - música i lletra trobats al Convent de Sant Francesc de Morella, amb les adaptacions de Sergi Gómez i Francesc Tortosa- i la dansa que balla el grup de danses d'Ontinyent. Una gran representació, en què el grup de música antiga Menestrils i la Colla de Campaners aporten sumptuositat i gran bellesa a l'acte.

La Dansa de la Mort d'Ontinyent (tradicional valenciana del s. XIV), és un ball rodat singularitzador, original i propi de la festa ontinyentina, que es conforma actualment per la Mort i deu personatges: un nen mendicant, una infanteta de la noblesa, un capellà, una anciana, una monja, un noble, un comerciant, una tavernera, una donzella i un donzell.

La mort es representa ací, com un personatge vestit amb una gran capa negra i **una immensa dalla**. La dalla és l'instrument més habitual amb el qual es representa la Mort. En el cas de la dansa de la mort ha arribat a donar nom al personatge. La dalla és per excel·lència una eina agrícola. No és un instrument qualsevol, sinó el que es fa servir quan es completa el cicle de l'anyada. Quan s'adopta com a símbol, la mateixa familiaritat de l'instrument per als homes d'un món encara basat en l'agricultura, fa que l'associació del final del cicle agrícola s'identifique immediatament amb el final del cicle de la vida.

La dalla sega vides. No és l'únic missatge que el símbol transmet a l'espectador, ja que tant de l'instrument com de la forma de dansar, ixen altres impactes, que si bé són secundaris, no deixen de recrear-se en la conformació de la idea mortuòria en l'espectador. La posició de la dalla és sempre la de segar. Qui executa la dansa fa a cada pas una volta sencera sobre el seu propi eix, abraça la totalitat de l'espai que té el seu entorn amb la fulla de la dalla; per tant, sega arreu. La mort també arriba a tothom i ningú no s'escapa.

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

Aquest és precisament un dels temes principals de totes les danses de la mort, tant de les literàries com de les pictòriques, teatrals, o les realment dansades. Al principi de la nostra dansa, els personatges ballen entre si, tancant la Mort dins d'un cercle i no deixant-la eixir. Quan deixen de dansar entre ells, la Mort queda alliberada i va entrant i eixint del cercle, passant entre els personatges.

Arriba el moment en què els dansadors formen un pont perquè la Mort circule per sota, simbolitzant el pas de la mort per tots els costats i prop d'ells. Després, la mort es posarà enfront de cada parella i ballarà amb totes i cadascuna d'elles, escenificant la burla dels dansadors davant la mort, fins que la tornen a tancar en un cercle. Al final la Mort torna a eixir del cercle i comença a segar la vida dels personatges, un a un, fins que tots ells sucumbeixen de manera alterna i inesperada, la gran disputa que té sempre el personatge de la Mort amb les seves víctimes, que mai no creuen cert que ja els toque de morir.

En la Dansa de la Mort d'Ontinyent, els personatges que formen la roda de la vida volen representar alguns dels estats socials i la varietat d'edats, hi ha xiquets, adults, ancians, pobres, rics, nobles, religiosos, es a dir es refereix a la igualtat de totes les capes socials davant la realitat de la mort. Al final del ball, la Mort aconseguirà anivellar tots els estaments socials.

Tota una munió de missatges concurrents en una sola idea, i que entra d'una manera irreflexiva i repetida en els ulls de l'espectador, per acabar gravades en la seua ment. Siga com siga, el cas és que sentim esglai davant la mort. Però per què tindre por a la mort? Una de les teories del filòsof Epicur (341-270 a C.) davant d'aquest fet, és que la mort és senzillament la privació de tota sensació. En la nostra vida, el bé i el mal naixen de les sensacions. Aleshores, si la mort ens priva de sentir i la vida és justament poder sentir, per quin motiu hem de tindre-li por? si quan existim no està present i quan està present ja no existim?

TERCER ESPECIAL DEL TALLER DE DANSA VALENCIANA

EL TEXT QUE ES CANTA A ONTINYENT EN LA DANSA DE LA MORT DIU

Tornada	Cobla
Morte, frares, nos convé, mas no en sabem la hora	Aquest món no pot durar, que porta mala via I tot és vanitat mundana i pompa mai no pia
La mort ens igualarà als tan distints en vida	Tot mortal ben bé ha de saber que tornarà a ser cendra Ni papes ni emperadors conservaran prebenda
Lo temps breu s'esmunyirà. No tindrà el món remença?	Un gran rei prompte serà nat, la Verge va concebre De drapets molt mal faixat, gitat sobre un pessebre
D'un nou llum, la fi d'Advent, esperarem salvança	Cal que al cel apleguem el que havem, tal dit Déu ens diria: Allí on tinguérem els nostres bens, el cor reposaria

Dansa de la mort
(del Cant de la Sibil·la d'Ontinyent)

1

Adapt. Text: Sergi Gómez
Adapt. Música: Francesc Tortosa

Mor - te, fra - res, nos con -

vé, mas noen sa - bem - la

ho - - - ra. mas noen sa -

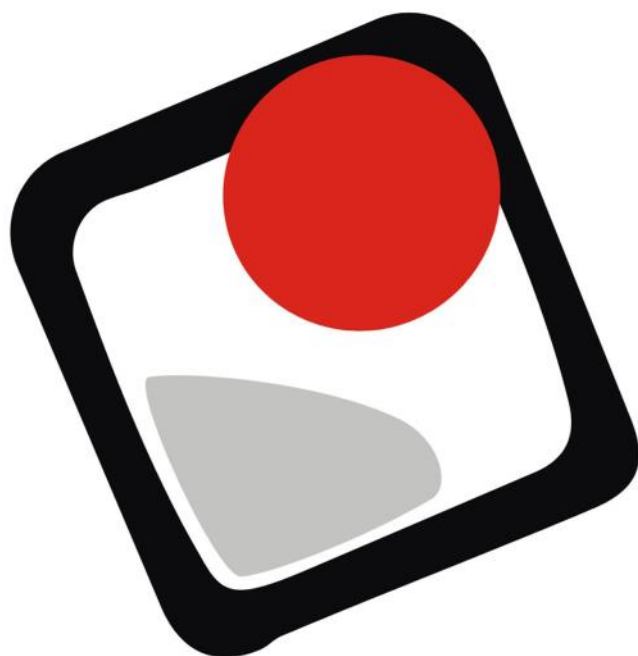
bem la ho - - - ra

A - quest món no - pot du -
I tot és va - ni tat - mun da -

rar, que por - ta ma - la
na i pom - pa mai no.

vi - - - a.
pi - - - a

taller de dansa valenciana

CENTRE PÚBLIC
SANT CARLES
DE FORMACIÓ DE
PERSONES ADULTES
CONTINENT

Dansa de la mort del cant de la Sibila. Ontinyent. 22 de desembre